

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ**

**«ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
НАУКИ І ОСВІТИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

ВИПУСК 98

31 жовтня 2023 р.

м. Переяслав

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

Рада молодих учених університету

Матеріали
Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
НАУКИ І ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

31 жовтня 2023 року

Вип. 98

Збірник наукових праць

Переяслав – 2023

компенсацію відсутньої повноцінної дієздатності неповнолітніх і повинен бути частиною їхнього правового статусу [2, с. 26–29].

Важливо зауважити, що неповнолітні віком від 14 до 18 років відповідають за майнову шкоду, заподіяну своїми діями, і мають деліктоздатність. Проте, якщо вони не мають власних коштів, заробітної плати чи стипендії, то за них зобов'язані відшкодовувати збитки їхні батьки чи опікуни [5]. У разі, якщо неповнолітні вчинили дії, що виходять за межі їхньої дієздатності, без письмової згоди законних представників чи без їхнього подальшого схвалення, таку угоду суд може визнати недійсною [3]. Однак, якщо така угода повністю відповідає інтересам неповнолітніх, то вона може бути визнана дійсною за умови подальшого схвалення її законними представниками. Тобто ця норма має альтернативний характер в порівнянні зі статусом повнолітніх осіб і сприяє поліпшенню становища неповнолітніх у правових процедурах [4].

Отже, участь неповнолітніх у цивільному процесі, як і в українському законодавстві, так і в міжнародному має дуже специфічний характер. Це пояснюється тим, що до них, з одного боку, застосовують аналогічне законодавство, як до повнолітніх осіб, з іншого – суд враховує їхній особливий статус, на підставі чого приймає рішення щодо необхідності залучення законного представника або його заміни.

Проаналізувавши всі аспекти участі неповнолітніх у цивільному процесу, можна дійти висновку, що для повної реалізації права на захист, неповнолітня особа має виступати повноправним учасником цивільного судочинства, наділеним відповідними процесуальними правами та обов'язками для захисту свого права в межах дієздатності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 40–41, 42. Ст. 376.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 40–41, 42. Ст. 492.
4. Василик Ю. Участь малолітніх та неповнолітніх осіб як сторін у цивільному процесі. *Віче*. 2014. № 6. С. 26–29.
5. Сампара Н., Бачинська Н. Участь неповнолітніх у цивільному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №4. С.143-148.

УДК 347.9

*Наталія Михайліченко
(Бердянськ, Україна)*

ПРЕТОРСЬКЕ ПРАВО – ПРЕДТЕЧА СУЧАСНОГО ПРЕЦЕДЕНТНОГО ПРАВА

У статті розглядаються особливості римського права та його вплив на правові системи. Особливу увагу авторка приділила поняттю преторського права та розглянула деякі джерела римського права, а саме, преторські едикти.

Ключові слова: римське право, преторське право, прецедентне право, претор, едикти.

The article examines the peculiarities of Roman law and its influence on legal systems. The author paid special attention to the concept of praetorian law and considered some sources of Roman law, namely, praetorian edicts.

Key words: Roman law, praetorian law, case law, praetor, edicts.

У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі традиційно віддавалося належне величчю римського права і його величезному впливу на розвиток правових систем, що виникли в різний час не тільки на території колишньої римської імперії, але і далеко за її межами.

Підкреслюючи величезну роль римського права в становленні і розвитку сучасного західноєвропейського права і відзначаючи його авторитет фахівці в області римського права звертають увагу, насамперед, на його вплив на правові системи, включаючи сучасне право. Проте, з поля зору дослідників упускається той факт, що римське право в значній своїй частині послужило прикладом для і аналогом того, що в пізніший період було названо суддівським, або прецедентним правом. Зазначимо, що деякі автори, все ж таки звертали увагу на прецедентний характер частини римського права [3, с. 220].

Згідно дослідженням істориків-фахівців в області римського права інститут преторів в його особливому значенні судового по перевазі магістрату вперше з'явився в 366 р. до н. е. [4, с. 23].

Преторське право як вираз ідеї судової правотворчості, мало великий вплив не тільки на процес розвитку цивільного і загальнонародного права, але і на процес формування на їх основі єдиної системи римського права.

Основними формами преторського права були преторські едикти. Згідно Інституціям Гая едикти були «суттю ухвали і розпорядження тих сановників, які мають право їх видавати» [1, с. 46].

Разом з юридично і соціально значущими питаннями, претор в своїх едиктах висловлювався у багатьох випадках також і по ряду приватних питань

Важливою структурною і функціональною особливістю едиктів як форми преторського права, разом з переважанням в них процесуальних норм, в порівнянні з нормами матеріального права, і іншими їх особливостями, була глибока спадкоємність у формі і змісті едиктів [1, с. 23].

Преторські едикти були вельми важливими і в той же час вельми своєрідним джерелом римського права. Вони займали особливе місце в системі інших джерел римського права, таких, як закон, який був продуктом діяльності Народного зібрання або, згідно Інституціям Гая, «закон є те, що народ римський схвалив і ухвалив»; плебейське рішення («є те, що плебеї схвалили і ухвалили»); сенатська ухвала («є те, що сенат ухвалює і повеліває»); і указ імператора («є те, що ухвалив імператор декретом, або едиктом, або рескриптом») [1, с. 58].

Особливість і своєрідність едиктів претора як джерел римського права полягали крім всього іншого в тому, що норми, що містяться в них, мали «вибірковий характер» в тому сенсі, що норми, що містяться в едиктах міського претора, розповсюджувалися спочатку лише на римських громадян, а претора переґринів – на чужоземців і частково на римських громадян у разі виникнення у них суперечок з переґринами. Вибірковість норм едиктів претора виявлялася також і в тому, що вони не розповсюджувалися на самого претора як римського громадянина. Крім сказаного, особливість і своєрідність едиктів претора полягала в тому, що вони, маючи фактично юридичну силу закону, виходили від органу, що не володів законотворчими прерогативами.

Важливе значення для характеристики преторського права має той факт, що в окремих преторських едиктах були норми процесуального права. Володіючи в судовій сфері вищою владою і повністю контролюючи підготовку і проведення процесу судочинства, претор мав в своєму розпорядженні величезні процесуальні засоби і можливості впливу на ухвалення судового рішення, а через нього – і на все римське право, що існувало в той період [7, с. 75].

Вельми широкі і різноманітні процесуальні прерогативи претора стосувалися практично всіх сторін і стадій підготовки і проведення судового процесу, включаючи процес ухвалення рішень. Вони стосувалися, по-перше, рішення питання про самий цивільний позов, а, саме – питання про те, «давати» позов або «не давати», а якщо «давати», то який саме позов. Рішення претором питання про позов мало принципове значення, бо «згідно римських переконань, тільки судовий захист наявного права давав цьому останньому справжню цінність і завершення» [1, с. 23].

По-друге, процесуальні прерогативи претора, окрім позовів громадян, розповсюджувалися також і на договірні відносини. В договірних відносинах, як і у випадках з позовами претор вирішував в основному такі питання, що стосувалися, зокрема визнання або невизнання законності договорів, які неможливо було вирішити, спираючись лише на сталі канони цивільного права.

По-третє, процесуальні, а разом з тим і адміністративні прерогативи претора розповсюджувалися на вибір судді, його призначення і наділ його імперативною по своєму характеру преторською формулою.

По-четверте, процесуальні прерогативи претора стосувалися забезпечення ним виклику до суду передбачуваного відповідача, а також вживання заходів проти всіх тих, хто утримує відповідача від явки до суду.

По-п'яте, процесуальні прерогативи претора забезпечували йому можливість (при необхідності) судового захисту певної категорії осіб, а також вирішення питань, що стосуються відновлення в первинному положенні і питань поручительства.

По-шосте, процесуальні прерогативи претора розповсюджувалися, окрім всіх названих випадків, також на рішення питань, пов'язаних з «поменшенням правоздатності» і з проведенням (не проведенням) або припиненням судового розгляду [1, с. 152].

Таким чином, претори повністю контролювати судовий процес та створювали в процесі своєї повсякденної діяльності норми і інститути процесуального права, що склали, основу і зміст преторського права.

Стародавні римляни створили не тільки квіритське (пізніше – цивільне), природне і «загальнонародне» право, але вони були і першовідкривачами в образі преторського права також прецедентного або суддівського права.

Які ж факти дозволяють розглядати преторське право як прецедентне право. Відповідаючи на дане питання, необхідно мати на увазі наступні обставини, що характеризують преторське право як прецедентне.

По-перше, що акти (едикти) в рамках і на базі яких формуються норми преторського права, виходять не від законодавчих або ширше – правотворчих органів, що володіють нормотворчими прерогативами, а від судових, а точніше – адміністративних і судових органів.

По-друге, що преторське прецедентне право створюється і розвивається не в процесі традиційної правотворчої діяльності, а в процесі правозастосування.

Претор, будучи однією з вищих посадових осіб, проте, не міг займатися правотворчою або правоохоронною діяльністю. Згідно діючому законодавству основні його функції зводилися до правозастосовчої діяльності. Рамками правозастосовчої діяльності традиційно обмежувалася також діяльність і судових органів, що знаходилися під преторським контролем.

По-третє, преторське прецедентне право, так само як і будь-яке інше прецедентне право, формувалося і розвивалося не на основі яких би то не було загальних правил, а на базі конкретних казусів, позовів окремих цивільних справ.

По-четверте, важлива особливість преторського прецедентного права полягала в тому, що складові його норми у формально-юридичному плані прямо не суперечили існуючому законодавству і, зокрема, актам цивільного права, формально не відміняли і не змінювали їх, а лише наповнювали старі форми цивільного права новим юридичним і матеріальним змістом.

По-п'яте, одна з особливостей преторського права як прецедентного по своєму характеру права полягала в тому, що, будучи не стільки формальним, скільки реальним правом, що признавалося не тільки судовими, але і іншими державними органами і посадовими особами, воно, проте, забезпечувалося і захищалося лише владою самого претора.

У Дигестах Юстиніана із цього приводу говориться, що претор, як і будь-який інший магістрат, забезпечує виконання вимог, що містяться в едиктах, і захищає свої рішення шляхом присудження не виконуючих ці вимоги до покарання. Що не підкоряється ж

рішенню претора вважається той, хто «відмовився від того, що є наслідком цього рішення» [5, с. 305].

По-шосте, важлива особливість преторського права як прецедентного права полягає в тому, що воно формується на основі преторських актів і судових рішень, що створюють, у міру повторення положень, що містяться в них, прецеденти не тільки у сфері процесуального, але і матеріального права.

Серед прецедентів, що формуються у сфері процесуального права, слід назвати, перш за все, такі, які стосуються спірних, рішень «по справедливості і здоровому глузду» питань. Це питання усиновлення і «призначення сиротам обох статей піклувальників»; «відновлення позивача в колишньому положення, якщо він не досяг 25 років» [6, с. 57]; питання встановлення першої черги спадкоємців і порядку спадкоємства, визначення терміну, «коли у римського магістрату може бути виклопотане володіння майном померлого» [6, с. 61] та ін.

У числі прецедентів, створених преторськими едиктами і судовими рішеннями у сфері матеріального, в переважній більшості випадків, цивільного права, слід зазначити ті, які стосуються поняття, змісту, форми, умов виникнення і особливостей прояву бонітарної (преторською) власності.

Прецедентний характер преторського права органічно поєднувався і доповнювався, на думку фахівців в області римського права, аналогічним характером інших складових частин (систем) римського права. Особливу роль при цьому впродовж багатьох століть грала творчість відомих юристів, які шляхом тлумачення законів, що діють, і за допомогою відповідей, що давалися ними на прохання сторін з викладом своєї думки за рішенням тих або інших спірних питань застосування права, фактично створювали нові правові норми і навіть інститути.

Однак класичне римське право, особливо періоду принципату (I-II ст. н. е.) «було по суті правом юристів». У цей період всі приватноправові випадки вирішувалися, як правило, суддями, які великими правовими пізнаннями не володіли. Проте вони отримували поради від юристів, що належали, як і самі судді до римської аристократії. Високий соціальний і професійний статус юристів фактично додавав їх радам вже в період республіки «правотворну силу» [2, с. 34].

Виконуючи покладені на них історичними обставинами, що склалися, та традиціями Стародавнього Риму функції тлумачення і, частково, фактичного застосування позитивного права, римські юристи в процесі адаптації його до нових життєвих умов створювали, разом з міським і іногороднім претором, практично нове для римського суспільства і держави прецедентне право.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. Харків : Право, 2008. 224 с
2. Історія держави і права України. Академічний курс / За ред. В. Я. Тація та А. Й. Рогожина. Київ : Юрінком, 2000. Т.1. 420 с.
3. Історія політичних і правових вчень: підручник / Ф. П. Шульженко; Міністерство освіти і науки України. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 464 с.
4. Косарев А. И. Римское право. Москва : Норма-Инфра, 1996. 468 с.
5. Памятники римского права Дигесты Юстиниана / Под ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсинова. Москва : Норма-Инфра, 1998. 460 с.
6. Рабінович П. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. *ВАПНУ*. 2004. № 4. С. 3-14.